

cepts, ideologems, symbols et.s.). As any other Ukrainian writer he originally perceived, pictured and modeled the world around with descriptive-expressive means depicted peoples, objects of environs and socium, phenomenon's of nature, versions of historic past and contemporaneous with him life of his compatriots. In addition to this he appealed to the people memory incarnated in folk-lore and writers writings and represented much constants of national culture, giving to them new sense shades and interpreted and generated mites, ideologues of his time as well. The authors resting on folk-lore sources, Ukrainian literature, first of all his predecessors works, his own observation, knowledge made art version of literaturum «Step», profited it by ethnoconcepts «Nature», «Field», «Farmstead», «Family», «Possessions», «Course of

time», «Will», «Past time», which are peculiar for ethnic and national mentality of our people. It is structured with ethnoimages, archetypes, universalities, symbols as well and has folk-lore, mythological, literature pretext. This attests that authors world-outlook was akin to collective conscience of the Ukrainians, that his creative power developed accordingly to oralpoetic and literature traditions and is important for readers and investigators because is a source of individual authors style sectors and development peculiarities of national writings, history, culture, spirituality of our people learning.

Key words: literaturum, ethnoconcepts, step, mentality, Volodymyr Leontovych.

Надійшла до редакції 17.11.2019 р.

УДК 821.161Фащенко:929:001.89

Валентина Саєнко

НАУКОВА ТВОРЧИСТЬ ЯК MODUS VIVENDI ПРОФЕСОРА В. В. ФАЩЕНКА

Працю присвячено осмисленню наукових досягнень у поступі україністики як спеціальної галузі сучасної філології лауреата Шевченківської премії професора В. В. Фащенко. У підґрунтя дослідження покладено ідею теоретичної значущості думки-судження – філософії чину (вчинку) (М. Бахтін).

Артистизм і повнота уваги до історії творів і їхніх авторів є сутністю наукового світу Професора, якому Бог подарував ясність мислення, проникливість у прихований світ речей і «словопівство» (за власним його означенням, висловленим на 70-літньому ювілеї 5.01.1999 р.); у якому парадоксально зійшлися радість єднання з усіма, кому це слово було подароване, і смуток підсумку. По-особливому чіткий і організований, Василь Фащенко вмів шанувати лад у собі й культивувати його у своїх учнях, бути «натягнутою струною», на якій обов'язково прозвучить гармонійна мелодія, сповнена багатозначного смислу, щедро переданого іншим.

Ключові слова: персоналізована історія науки, Одеська літературознавча школа, наукова творчість як спосіб життя, В. В. Фащенко.

Василь Васильович Фащенко і як людина, і як учений, 90-ліття із дня народження якого припало на 2019 рік, був наділений багатьма чеснотами, світло від яких продовжує еманувати двадцять літ після тра-

гічного завершення його земного життя. І віриться, що енергетика добра, знань і творчих прозрінь, закладена в його літературознавчих працях, ще довго й продуктивно відлунюватиме в сучасних та наступних розробках актуальних питань україністики, зокрема історії та теорії літератури, і компаративістики (і не тільки).

З багаторівневого комплексу проблем, пов'язаних з особистістю й науковим спадком відомого вченого, одного з яскравих представників, фундаторів та патріотів у професії дослідника-філолога знаної в Україні й за її межами Одеської літературознавчої школи, нереально, як здається на перший погляд, виділити домінуючу, наділену універсальним характером, чесноту. Та так тільки здається, бо простежується генеральна лінія в житті та творчості професора – своєрідний ключ розуміння його феномена результативного й інтенсивного сходження на вершини науки та здобуття власної інтелектуальної ніші в україністиці – багатогранно й контекстуально осмислена теорія та історія української класичної літератури, особливо ж періоду ХХ ст., на долю якої випало чимало, часто-густо смертельних, випробувань.

У чому ж полягає цей вітальний і водночас універсальний спосіб Василя Васильовича *жити в науці, задля науки*? Які спонуки рухали його свідомістю й підсвідомістю, щоб упродовж усього твор-

чого життя так наполегливо, системно й ефективно працювати? Чи ж тільки селянське загартування йт-рудове виховання в багатодітній родині?!

І цей ключ розуміння цілісної посвяти праці «словопивства / слововісництва / слововиливання», за авторським виразом (утілений у неологізмі, складеному з двох коренів зі значенням «*пити / випивати слово*, його різноманітні семантичні варіації»), сформульованим на урочистій вченій раді філологічного факультету на честь його 70-літнього ювілею (початок січня 1999 р.) (див. [13, с. 36]), можна і слід означити класичним виразом з латини: наука як *modus vivendi*, цебто наукова творчість професора Василя Васильовича Фащенко, Учителя з великої літери багатьох поколінь філологів широкого профілю як *спосіб жити саме так* – повноцінно, самозречено, самовіддано в обраній справі, – а не інакше. І при цьому в усіх складних життєвих і творчо випробувальних ситуаціях, які випали на його долю, залишатися людиною демократичною, толерантною, налаштованою на діалогічне спілкування, починаючи від студента-першокурсника до метра-науковця й відомого письменника чи лишень талановитого початківця.

У чому ж полягає секрет результативності довгого продуктивного життя Василя Васильовича в гуманітаристиці та ще й із таким високим коефіцієнтом корисної дії, зумовленим свіжістю ідей та актуальністю і вдалістю форм їх розробки? Відповіді на ці запитання є **метою** публікації.

І тут треба передусім підкреслити, що професор В. В. Фащенко слідував біблійному принципу: з юних літ відчувши власне покликання, не закопав у землю свій талант, а огранив його і довів до творчої віртуозності та блиску. Через те його широкоспектральні наукові праці й передусім монографії, більші чи менші екзерсиси, усні виступи, численні лекції й практичні заняття, навіть така буденна справа, як засідання кафедри та вченої ради, далеко відбігали від сірої каламуті. Тим часом нагадували насичене мудрими думками й свіжими інтелектуальними висновками театральне дійство, у якому кожен зі слухачів ставав активним співучасником, долучаючись до творчої лабораторії талановитого лектора, котрий щедро ділився своїми знаннями не лишень із молодими поколіннями філологів. Тому-то різноманітні виступи Василя Васильовича, його праці, сповнені новаторськими ідеями й пошуком кореня квадратного зі спостережень над художньою природою передусім талановитих, а не графоманських літературних текстів, давали поживу для розуму й естетичну насолоду.

І такі високі оцінки аж ніяк не просто суперлативи на адресу улюбленого університетського Викладача багатьох студентів, а результат довгорічних спостережень за багатогранною й успішною аудиторною, позааудиторною та науковою працею відомого вченого.

Сутність обраного професором В. В. Фащенко *modus'a vivendi* полягає передусім у гармонії із собою, гармонії зі справою, якій присвячено життя, а значить, у злагоді з близьким і дальнім оточенням, з навколишнім світом, у якому пасіонарна рівновага, духовна й душевна спорідненість – наріжний камінь особистої екзистенції, що вимірюється критеріями моральних чеснот, які прокладають шлях усім іншим якостям буття та забезпечують гідність тривання в часі і просторі культури (в широкому значенні слова) та його реалізації у професійній діяльності.

Показово, що аура, яка оточувала Василя Васильовича в родинному колі, у кафедральному, факультетському, університетському середовищі, у численних наукових перехресних стежках багатоманітної комунікації, визначалася увагою й шанобою до кожної людини, інтелектуалізмом й інтелігентністю, без яких йому, переконана, було важко й неможливо дихати. Через те його різноманітні екзерсиси були сповнені озоновим повітрям, яке давало розкрилля думкам та емоціям, сугестивно впливаючи на студентів, аспірантів, колег і навіть опонентів. Думаєте, їх не було у Василя Васильовича?

Звісно, були – ті, що не сприймали широти і глибини його ерудиції, підкресленого оприявлення його національного первня, як і тих опонентів, у котрих викликала заздрість не суконне, а вишукане, метафоричне мовлення вченого, насичене семантичним багатством й естетичністю звучання, прикметне для його книжок і численних наукових публікацій та усних виступів.

Недаремно один з улюблених виразів Василя Васильовича – «*єдність різноманітності*» та поширене ключове слово «*діалог*», які виносили на поверхню суспільного й наукового життя внутрішню структуру його оригінальної творчої особистості.

Глибокий підтекст і асоціативну широту вкладав Василь Васильович у поняття «діалог», яким він часто оперував. Та чи не найсокровенніший сенс полягав у розшифровці, що вияскравлювала формулу його *modus'a vivendi*, – органічне й нерозривне поєднання двох видів діяльності: наукової та педагогічної, у яких він реалізував себе якнайкраще, виховавши якісну школу талановитих учених.

І таки справді: запорукою й видимим успіхом у цій конкретній справі атемпорального діалогу, яким живилася вся творча діяльність професора, є вихована ним плеяда талановитих послідовників – генерація науковців, здатних удихнути нове життя в розроблювані вчителем ідеї, долучившись до випрацюваного ним темарію, і так продовжити й розвинути їх.

Володимир Панченко як один із талановитих учнів та послідовників професора не дарма в книжці «Одеський характерник професор Фащенко», присвяченій і підготовленій до 90-річчя Вчителя, підкреслив саме цю властивість героя публікації,

зіславшись на його автокоментар: «Вже значно пізніше, у своєму останньому інтерв'ю, В. Фащенко так коментував цей симбіоз суто наукового й педагогічного компонентів у своїй роботі: “Думку, хоч якою була, можна було перевірити, тільки дивлячись в очі слухачів. *Це унікальна лабораторія для наукових студій*. І тим, хто цього не знає, не варто писати посібники студентам – для них ті писання залишаться сліпими і глухими. *Бо момент істини – у діалозі*” (курсив мій. – В. С.)» [18, с. 3].

Саме такого типу нескінченна розмова між двома сподвижниками праці – Василем Васильовичем та Володимиром Євгеновичем, – розпочата ще у студентські роки майбутнього професора Панченка, увінчалася питомими успіхами на користь розвитку філології як в Одеському університеті, так і в Україні та за її межами. Тим часом науковий доробок талановитого учня, складений із розумних книг, статей, численних виступів як відомого критика, заслуговує на спеціальну працю, йому присвячену.

І хоч вислів про діалог як квінтесенцію універсальної форми спілкування між людьми, суспільствами, країнами, науковими школами тощо було сформульовано вже наприкінці життєвої дороги вченого, та цим принципом В. В. Фащенко керувався впродовж усієї творчої діяльності і як Педагог, і як Науковець.

Відома стара істина, що вчитель живе у своїх учнях, якнайкраще прикладається до наукової школи В. В. Фащенко. Недарма В. Панченко виніс на титул книжки «Одеський характерник професор Фащенко» епіграф-мотто «Усі ми – тільки учні й вчителі», запозичений із «Думи про вчителя» Івана Драча [4, с. 3].

Діалогічна взаємодія між учителем і учнями проявлялася в повазі до іншої, зокрема й неприйнятної для нього думки; у здатності стати на позицію Іншого; у толерантній реакції на критику, що помічаємо, наприклад, у стабільних стосунках між завідувачем кафедри Василем Фащенко і його учнем – аспірантом, а потім доцентом Михайлом Стрельбицьким, особливо ж після того, як молодий науковець-максималіст, прагнучи підняти планку української критики, на сторінках республіканського журналу «Вітчизна» (1980, № 8) [8, с. 162–172] опублікував статтю «Для чого ми пишемо критику», заґрунтовану на критеріях ширшого масштабу – всеукраїнського контексту, у якій порушив питання і про особливості публікацій одеських критиків (Василя Фащенко й Нонни Шляхової). Так, у ній лаконічно йшлося про Фащенкову статтю «Енергія творення», оцінка якої, на думку Марії Максимівни Фащенко, укладачки «Бібліобліографічного покажчика праць професора», була «позитивно-полемічною» [5, с. 48].

Спокійна й виважена реакція Вчителя на контроверсійний запал талановитого Учня, від природи наділеного критичним мисленням і налаштованого на

швидке (а тому нетерпляче!) розмивання стереотипів, по вінця сповненого передчуттям майбутніх змін у гуманітаристиці, хоч часи були застійні, засвідчила мудрість керівника кафедри, який став на позицію порозуміння, вичерпавши конфліктну ситуацію, на яку чекала збурена подією факультетська спільнота.

Прикметно, що між наставником та вихованцем у цьому своєрідному діалозі право голосу молодого критика, який своїми публікаціями активно завойовував усеукраїнський журнально-газетний простір, здобуваючи власне ім'я не тільки в літературознавстві, а й у поезії, аж ніяк не було порушене та набуло цілком зрілих самостійних інтонацій, що зумовило піднесення різноманітних успіхів ще одного талановитого учня Василя Васильовича. На підтвердження задокументованих успіхів Михайла Петровича Стрельбицького, що «вийшов із шинелі професора Фащенко В. В.», слід згадати і про наявність у його науковому й поетичному доробку 400-х книг і статей, навести список отриманих ним нагород: 1) Літературна премія журналу «Дружба народів» за найкращу публікацію року (1978, через 2 роки після захисту кандидатської дисертації); 2) Республіканська літературна премія імені Олександра Білецького в галузі літературно-художньої критики (1985); 3) Літературна премія імені Михайла Коцюбинського (1989) за монографію «Проза монументального історизму: доробок Олеса Гончара» та збірку віршів та поем «Сторожовий вогонь»; 4) Літературна премія імені Михайла Стельмаха журналу «Вінницький край» (2007).

Наголосимо, що Василь Васильович як учений, котрий, глибоко зацікавившись характерологією як науковою проблемою, відкривши та широко осмисливши новий літературознавчий напрям, що здобув чимало послідовників не тільки серед одеських колег, а й у всеукраїнському масштабі, викликавши резонанс публікацією колективної монографії «Проблема характеру в літературі народів СРСР» (1977), зокрема рецензентів та читачів із Московського державного університету імені М. Ломоносова, тонко й тактовно враховував характеристичні особливості поведінки співробітників. А тому зважав, наприклад, на «їжакуватість» характеру Михайла Стрельбицького, поведінка якого відзначалася чи не найважливішою захисною функцією – властивою йому іронічністю, тож оцінював цю рису характеру свого учня, що позначилася на його діяльності, позитивно, водночас солідаризуючись із думкою столичного вченого, яку навів Віктор Мельник у статті «Добра іронія долі (До 65-річчя від дня народження М. П. Стрельбицького)»: «Іронічність – супутня ознака інтелектуалізму, а отже, вести мову про лірику Стрельбицького – це, за словами літературознавця В. Моренця, “означає передусім говорити про поезію інтелектуальну”. Сюди слід ще додати віртуозність у

володінні версифікаційною технікою, яка дозволила йому згодом освоїти такі надскладні жанри, як паліндроми чи акросонети» [3, с. 160]. Так само іронічною була й літературознавча продукція та виступи М. Стрельбицького-критика, таким було і його повсякденне спілкування. На тлі завжди усміхненого, ліричного, м'якого Володі Панченка Мишко мав інший вигляд, та це лишень додавало багатства відтінків життю кафедри й факультету. І для того, щоб ще один вітальний принцип – *єдність різноманітності*, якого В. Фащенко дотримувався як дослідник різноманітних текстів українських і зарубіжних письменників, на «відмінно» спрацював і в цій конкретній ситуації, було зроблено чимало. Тим часом його вихованці отримали важливий урок від свого вчителя, як і вкрай потрібне щеплення від хвороби нетолерантності й вивищення власного «Я».

Що урок був добре засвоєний, продемонструвало подальше життя в науці його учнів, які завжди пам'ятали, з якої школи вони вийшли, якій школі завдячують своїми успіхами, мало-помалу вибудовуючи своєрідну фащенкоану – колективний цикл статей про наукові здобутки Вчителя, системно осмислюючи його внесок як літературознавця у розвиток вітчизняної україністики. Як аргумент слід навести такий приклад: у поліграфічно вишуканому виданні книги «Слово про Василя Фащенко: продовження діалогу», упорядкованому й підготовленому до друку рідними вченого – дружиною Марією Максимівною та донькою Ярославою Василівною Машаровою, цілісно представлено колективний портрет видатного науковця, зібраний із літературознавчих розмислів про Вчителя вихідців із його філологічної школи (чи не найбільше публікацій тут – Анатолія Колісниченка, Володимира Панченка, Михайла Стрельбицького) та свідчень про нього таких відомих критиків і дослідників, як В'ячеслав Брюховецький і Євген Баран, Віталій Дончик і Володимир Брюгген, Леонід Новиченко й Максим Рильський, Валентина Соболю і Борис Дерев'яно та ін. (див. [7]).

Прикметно, що провідну роль у тому, якою формувалася нова генерація критиків, літературознавців, відігравав науковий керівник, адже, поводячись із молодшими кафедрами нарівні, беручи до уваги своєрідність їхнього психотипу, завідувач кафедри В. В. Фащенко володів даром створення й підтримки здорового клімату злагодженої творчої праці та здорової конкуренції. Позитивним наслідком закладеного в життя принципу діалогічності єдиної в Україні кафедри літератури ХХ віку і літератури народів СРСР, продуманого / здійсненого її засновником і керівником, є встановлення зворотного зв'язку та руйнування кордонів між «вищими» й «нижчими» за рангом її членами – тими, що були з дня її заснування (1972), і тими, що прийшли пізніше.

Так, ще один учень професора В. Г. Полтавчук, який, ставши членом кафедри 1987 р., разом із дружиною Василя Васильовича мовознавцем-доцентом Марією Максимівною чимало зробив для оприлюднення ненадрукованих праць з особистого архіву професора й републікації в новому форматі вже відомих актуальних екзерсисів науковця, що, безперечно, впливає та впливатиме на динаміку сучасного літературознавства та сприятиме підтриманню доброї пам'яті про дослідника шляхом уведення в науковий обіг питомих його ідей та здобутків.

До таких принципово важливих книг належить збірник вибраних праць «У глибинах людського буття: літературознавчі студії» (2005, серія «Бібліотека Шевченківського комітету»), упорядник та автор вступної статті «Ріка, що єднає століття» до якого – Василь Полтавчук. Крім того, його перу належить ціла низка публікацій, присвячена творчому доробку відомого професора, з-поміж яких найпоказовіші «До 75-річчя від дня народження професора В. В. Фашенка: літературознавчий небовид професора Фашенка В. В.» (2004), ««Если каждый из нас...» (про перерахування В. Фашенком частини Держ. премії УРСР ім. Т. Г. Шевченка у Фонд миру)» (1986), «Названий батько» (2000), «Український історичний роман в оцінці професора В. В. Фашенка» (2000), «Василь Фашенко: літ.-крит. нарис» (2012) тощо. У них досліджуються уроки Вчителя, його талант дослідника і педагога та миттєвості незабутніх зустрічей.

Як одна з перших аспіранток професора, авторка цієї публікації також вийшла з добротної шинелі Василя Васильовича, ступивши на шлях дослідниці-україністки, що у своїх наукових студіях завжди відчуває за плечима Одеську літературознавчу школу в її найкращу пору, коли на кафедрі української літератури працювало шість докторів наук, які активно збагачували філологію новаторськими й актуальними книжками та різножанровими екзерсисами. Тому-то було в кого вчитися одержимості в науці, ще й на кращих зразках глибокого проникнення у сферу естетичних і поетикальних властивостей поетичних, драматичних, прозових художніх текстів, успадкований од Василя Фашенка й інших талановитих університетських Учителів принцип *semper tiro* подовжувати практикою власної педагогічної роботи.

Щоб не загубити дослідницький потенціал, зосереджений у працях професора, та подовжити життя розроблених ним актуальних літературознавчих тем / ідей із метою їх уведення в науковий обіг, уже в перший по його смерті 1999–2000 навчальний рік в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова було розроблене й уведене В. П. Саєнко в курсі «Історії української новітньої літератури» спеціальне практичне заняття «Українська словесність в Одеському державному університеті. Наукова спад-

щина професора ОНУ Фашенка В. В. як шаблі до істини в осягненні української словесності» (4 год.), під час якого четвертокурсники вивчали праці вченого, зокрема з питань літературної характерології, теорії й історії новели, і водночас вчилися активно застосовувати їх у своїй науковій роботі. Відкриті щорічні практичні заняття, у яких брали участь і викладачі з різних кафедр, і випускники попередніх років, перетворювалися у своєрідні філологічні свята. Така практика знайшла підкріплення й розвиток не лишень у перших «Фашенківських читаннях», проведених улітку 2000 р., а й у наступних, останнє з яких (2019) було ювілейним, тому особливо пам'ятним. Прикметно, що на конференційних засіданнях із цікавими доповідями виступали й одеські науковці, і вчені з усієї України (як, наприклад, на перших читаннях із ґрунтовною доповіддю виступив академік В. Г. Дончик з Інституту літератури НАНУ).

Проаналізувавши літературознавчий досвід Василя Васильовича, орбіти пізнання й інтерпретації ним краси художнього Слова, у статтях «Науковий світ професора В. В. Фашенка в контексті українського літературознавства 2-ої половини ХХ віку», «Наукові здобутки професора Фашенка В. В. в контексті україністики межі тисячоліть», «Поезія думок і почуттів» (див. [6; 7]), Валентина Саєнко осмислила непересічність складників сутності наукового світу вченого. Серед них – ясність мислення, проникливість у прихований сенс речей і глибини семантики Слова, засновані на ідеї Михайла Бахтіна про теоретичну значущість думки-судження, що перетворюється на філософію чину.

Вельми важливо, що характеристичними ознаками властивої професорові діалогічності були шана й увага до попередників і науковців-сучасників, які зробили свій внесок у розв'язання актуальних проблем теорії й історії української та світової літератури котра полягала як у вивченні їхнього досвіду та посиленнях на їхні праці, ідеї, важливі положення, так і у видимій і невидимій толерації під час полеміки та висловлення критичних суджень на їхню адресу.

На підтвердження цієї тези варто навести думку В. Панченка з книжки «Одеський характерник професор Фашенко», у назві якої доречно й зі знанням справи обіграно ключове слово «характерник», у якому увиразнюється алузія не стільки на поведінкову модель, скільки на відкриття й популяризацію Василем Васильовичем такої доміантної й успішно розроблюваної ним літературознавчої проблематики, як «Характер у літературі та особливості характеротворення в різні культурно-стилістичні епохи», що починалася з приватного, здавалося б, дослідницького зацікавлення темою, а потім переросла в продуктивну й відому у всеукраїнському масштабі наукову школу, матеріалом для студій якої було, крім

української, доволі широке коло літератур, що дало змогу піднести на новий рівень важливі аспекти взаємодії літературознавства із психологією й соціологією та увінчалось ще однією створеною ним формою діалогічності – філологічних дисциплін із суміжними науками.

«Читаючи В. Фащенко, – підкреслював В. Панченко, – постійно бачиш його увагу до дослідницької думки попередників: він аналізує великий масив праць, щоб, зрештою, прийти до синтезу, до оптимального формулювання найсуттєвішого. Цей процес можна було б назвати пошуком і добуванням “нектару”, себто квінтесенції думки – задля того, щоб складне й часом заплутане сказати просто і ясно.

Ясність мислення й вислову, вміння узагальнити, добути “кубічний корінь” з великого за обсягом матеріалу, додати до відомого нову грань, культура стилю з його тяжінням до образності, інколи навіть пафосного ладу, напевно, так чи так пов’язані з великою аудиторною практикою Фащенко-педагога. По суті, всі його книги, починаючи з перших, “пропущені” через студентські аудиторії, через спецкурси й наукові гуртки. На них немає того, що можна було б назвати “академізмом заради академізму”. Дослідницькі завдання легко підпорядковувалися педагогічним потребам. Викладацька ж робота йшла на користь науковим студіям. Лекції Василь Васильович читав усмак, вони не були для нього якимось обтяжливим обов’язком, “писані слова” були в ладу зі словами усними – такий собі “закон сполучених посудин”!» [4, с. 14].

Виникає резонне питання, якою, врешті, була еволюція його творчості, наскільки рівним було його життєве прямування, чи були періоди ретардації та наукового уповільнення діяльності?

Звичайно, без цього не обійшлося. І професор В. В. Фащенко охарактеризував сам один із таких етапів (на превеликий жаль – прикінцевий) своєї творчої еволюції періодом «думання», нарощення енергії нового інтелектуального потенціалу, а не активного продукування / написання статей, книг, публікації друків, як і оновлення методологічних підходів на місці руйнування застарілих радянських кліше й ідеологем, що проникли в усі шпарини підзвітної тоталітарній владі підрадянського літературознавства. Це був час інтенсивного звільнення від пут ідеологічної заангажованості у сфері культури й науки, притаманний усім людям, які мислять.

Властивий Василеві Васильовичу період думання припадає на час української незалежності – 1990-ті роки, коли впала «залізна завіса», котра відгороджувала Україну як підневільну частку СРСР від цивілізованого світу й надбань діаспори; коли відкрилася низка архівів, повернулися до нас заборонені українські письменники й репресовані книжки, коли

потік українознавчих студій із вільних джерел, зокрема й емігрантських, улився в національну культуру.

Цілком закономірно, що відкрилися очі не тільки в одеського професора на табуовані радянською ідеологією теми й тексти, – почали докорінно змінюватися інтерпретаційні наукові моделі, війнуло незашиореністю й незаангажованістю осмислення літературного процесу України в усій діалектичній складності та повноті.

Тому-то Василь Васильович активно включився у процес перепрочитання відомого й відкриття незвіданого, не зупиняючись на досягнутому, узявши на озброєння новаторські підходи до розуміння й осмислення традиційних / нонтрадиційних художніх і наукових текстів із метою віднаходження продуктивніших координат в оцінках культурного ландшафту України ХХ ст. – тій галузі літературознавства, у якій він зробив чи не найбільше як учений високого класу.

Будучи свідком того, як жадібно він учився у творів І. Багряного, М. Хвильового, поетів-неокласиків (зокрема М. Зерова й М. Драй-Хмари), У. Самчука, В. Винниченка, Б. Антоненка-Давидовича, Д. Фальківського та багатьох інших репресованих / заборонених митців; як жадібно сприймав і вивчав журнальну й газетярську періодику 1990-х рр., наповнену новою інформацією з раніше заборонених і недоступних джерел; із яким пієтетом слухав лекцію Юрія Шереха-Шевельова – прибульця з Америки в стіни Одеського національного університету – про особливості мови Івана Котляревського, не можу не підкреслити спостережену видимому мову його душі, що розкривала велетенську роботу мислі та почуттів, спрямованих на рішуче вдосконалення своїх знань, на відкриття нових горизонтів ув україністиці.

Переконана, що цей період думання – активний процес освоєння нових пластів української літератури та її місця у світі – тісно пов’язаний, по-перше, із продукуванням статей, а по-друге, увінчався б не однією цікавою і талановитою книжкою, підручником чи низкою актуальних новаторських публікацій про вітчизняну культуру ХХ ст., сповнених ідеями діалектичного трактування тих естетичних явищ, які довгий час спотворювала або ігнорувала радянська ідеологічна машина й заснована на її засадах школа літературознавства.

Щоб довести це, зупинюся на кількох моментах, які переконують, що у відомого талановитого дослідника, лауреата премій імені Олександра Білецького та Державної Шевченківської премії (1985), інтенсивно визрівав задум створити новий вишівський підручник з історії української літератури ХХ ст., на протипагу тому, що було зроблено в підручнику «Українська радянська література / за ред. П. П. Кононенка та В. В. Фащенко» (Київ, 1979), – навчальну книгу, яка мала

бути написана на іншому (нерадянському!) методологічному фундаменті з урахуванням новітніх досягнень світової філологічної науки, без спрощень історичної і художньої правди, без визнаних дослідником помилок у попередньому виданні. Це був сміливий задум, частково втілений у статті «Митець і влада» та спрямований на заперечення декретованих правд, до яких примушували письменників, критиків, літературознавців підрадянської України, що, за слушною характеристикою В. В. Фащенко, «не могло їх не принижувати, не калічити духовно, посилюючи почуття і меншовартості, і страху. Після викриття культу особи Сталіна крайнощі ідеологічних присудів потрохи усувалися з академічних історій і монографій, але на постанови ще хрестилися, вказуючи на їх в цілому серйозне значення, оскільки вони вимагали від письменників... правди. Гіркими були щаблі до пізнання істини реальної, а не “спущеної” з верхів правлячої номенклатури, члени якої з родинами утворювали касту обраних, “кращих людей” (див. [1] країни» [16, с. 37].

Розгортаючи цю ідею про спотворену радянською ідеологією правду, дослідник не тільки усвідомив, наскільки в’їлися в усі сфери життя чорні викиди радянської партійної машини, а й удався до вкрай потрібної реконструкції картини новітнього вітчизняного літературознавства низкою своїх сентенцій, зокрема такою: «Народу не було відомо, що сталінський список “неправд” і “правд” у мистецтві перекочував зусиллями раболіпних правників до статей карного кодексу УРСР. За ним здійснювалися арешти інтелігенції, яка ставала на оборону рідного слова, національної культури. З літераторами жорстоко розправлялися навіть тоді, коли вони (наприклад, Іван Дзюба, у трактаті “Інтернаціоналізм чи русифікація?”), прагнули з позицій ленінізму розкрити правителям очі на реальний стан речей в 60-ті роки, коли загроза повсюдного вмирання української мови внаслідок імперської політики стала очевидною» [16, с. 35].

Автор статті «Митець і влада», передчуваючи, наскільки непростим і тривалим буде шлях звільнення від інерції сприйняття декларованих правд, нав’язуваних канонів, не тільки прагнув рішучого відкидання принципів партійності, так званої історичності тощо, а й у своїх публікаціях останнього періоду творчості відкрито, не вдаючись до інакомовлення, заговорив про нагальну потребу кардинальної зміни статусу гуманітарних наук, зокрема й літературознавства, їхніх функцій – не як обслуги владних суспільних структур.

Тому-то професор здійснив у напрямку переформування наукових стратегій справді присутні, а не лише перші кроки, подарувавши вітчизняному літературознавству питомі й актуальні праці, активно

включені у науковий обіг як у 1990-х рр., так і на нинішньому етапі розвитку україністики XXI ст. Це передусім «Південноукраїнський дух в літературі» (1991), «Шлях до героя» (1991), «“Чия правда, чия кривда?” Тарас Шевченко і Микола Хвильовий» (1992), «“Закоханий у вроду слів”: до сторіччя з дня народження М. Рильського» (1995), «Щаблі до істини», «Митець і влада» (1996), «Діалогічне буття жанрів» (1997), «Мій університет» (1998; серія «Времена и годы: воспоминания ветеранов войны и труда Одесского университета»), «Я не пишу, а думаю» (1999; ювілейна стаття в «Літературній Україні» до 70-річчя від дня народження В. В. Фащенко, яка зафіксувала перші висновки, з якими підійшов професор до круглої дати в науковому житті), «Метаморфози в українській новелістиці ХХ в.» (1999), «Про діалогічне дослідження літератури» (1999), «Земная ось Ивана (Григурка, відомого письменника, лауреата Шевченківської премії, дипломника В. В. Фащенко. – В. С.)» (1999) і посмертно опубліковані з рукописної спадщини стаття «Правда в житті і літературі» (2004) і рецензія на книгу відомого журналіста, вихованця одеської наукової школи Бориса Дерев’янка «Біля глибокої криниці» (2009) (див. [2]).

Прикметно, що цей корпус останніх прижиттєвих публікацій підкорений передовсім логіці системного вивчення штучно вилучених із літературного процесу художніх текстів, які цілком резонно вписувалися в почесний ряд як української, так і європейської культури. Так, простежуючи існування української літератури під «знаком біди» як виявом за радянських часів грубого противенства митця і влади, починаючи від творчості Тараса Шевченка за царських часів і до Миколи Хвильового в 1920-х рр., В. Фащенко залучив до сфери аналізу чимало джерел, які дали змогу вибудувати багатогранну концепцію його праці на глибинному фундаменті знань про долю талановитих письменників у шорах тоталітарної ідеології. І такий підхід був притаманний усьому корпусу публікацій 1990-х рр. – на фінішній прямій життя науковця, вони хоч і не набули форми однієї чи кількох солідних монографій або новітнього досконалого підручника з історії української літератури ХХ в. для студентів університетів і педінститутів, для школи, та становили якісний ґрунт саме для такого творчого задуму і його успішного здійснення.

Цілком імовірно, що визрівав та набирав потужності й задум створити серйозну працю (підручник чи збірник літературно-критичних есеїв) актуальної проблематики, присвячену розвитку сучасного літературного процесу України й аналізу творчості кращих його репрезентантів, серед яких знайшлося б почесне місце письменникам-вихідцям з одеського регіону.

У цій серії завершальних публікацій позначилися попередні досягнення вченого на ниві літературознав-

ства, адже пильна увага до матерії літературного й наукового тексту, вміння побачити за окремим фактом, винісши його на поверхню власних суджень, парадигмальну якість, характеризувало раніше опубліковане десятикнижжя професора В. В. Фащенко, у якому органічно зійшлися історико-літературознавчі й теоретичні підходи до вдумливого студіювання як репрезентативного корпусу текстів, так і окремих не менш показових мистецьких явищ. Так, безпрецедентне видання літературознавчого двотомника «Новела і новелісти» та «Із студій про новелу» – поживне й корисне не тільки для дослідників, а й адресоване письменникам, які скористалися можливостями набуття знань із теорії новели й оповідання, зумовило високий рівень наукової творчості вченого, який осягнув на величезному текстовому полі генезис і жанрову природу вельми складної форми з розряду малої прози.

Прикметно, що це новелістичне двокнижжя одеського дослідника стало суголосним і водночас контрастно діалогічним до ґрунтовної праці «Розвиток української малої прози XIX – початок XX ст.» (1981) відомого львівського професора Івана Овксентійовича Денисюка на аналогічну тему про специфіку розвитку української новели й оповідання на матеріалі класичної літератури – її прямування впродовж XIX ст. і на початку XX в.

Добра слава закріпилася за В. В. Фащенко як автором книг «Вибрані статті» (Київ, 1988), «Відкриття нового і діалектика почуттів: роздуми про зображення людини в сучасній радянській прозі» (Київ, 1977), «Герой і слово: проблеми, характери і поетика радянської прози 80-х рр.» (Київ, 1986), «Павло Загребельний: нарис творчості» (Київ, 1984), «Тема праці в радянській художній літературі» (Київ, 1960), «У глибинах людського буття: етюди про психологізм літератури» (Київ, 1981), «Характеры и ситуации: статьи» (Москва, 1982) та посмертно виданого збірника «У глибинах людського буття: літературознавчі студії» (Одеса, 2005). До речі, надруковані книжки В. В. Фащенко у престижних столичних українських і зарубіжних видавництвах. І це за умов, коли пробитися в друк було вельми складно та ще й у затемнені після катастрофи шістдесятницького руху 1970–1980-ті роки, що їх характеризують як період стагнації. Крім того, у таких обставинах одержавленої науки вельми складно було втримати високу планку в осмисленні літературного процесу України, твердо ведучи свою лінію дослідницької практики на засадах тверезого мислення й об'єктивних оцінок творчих здобутків митців.

До честі Василя Фащенко те, що на фінішній прямій, отримавши нову інформацію з ідеологічно незамулених джерел і провівши величезну внутрішню роботу з удосконалення власних концепцій щодо вітчизняної культури XX в., він упритул підій-

шов до створення й відтворення в широкомасштабній публікації іншої картини мистецького ландшафту України впродовж XX ст. Дивує й викликає захоплення той факт, скільки йому вдалося здійснити в цій сфері знань та як органічно він долучився до проекту Інституту літератури НАНУ зі створення 12-томної академічної «Історії української літератури від давнини до сучасності». Маю на увазі підготовлене й опубліковане видання «Історія української літератури XX віку: програма» (Одеса, 1998), у якому обґрунтовано періодизацію цього складного етапу розвитку вітчизняної культури, сформульовано мету та сучасні засади вишівського лекційного курсу, у який уведено заборонені імена письменників і репресовані твори. До речі, за цією програмою зручно викладати, а студентам – учитися. Дуже шкода, що малий тираж і обмежене поширення одеським регіоном не дозволили їй вийти за вузькі рамки, тим більш у наші дні програма потребує перевидання та значно активнішого використання.

Аж ніяк не применшуючи резонансу солідного попереднього здобутку професора в галузі фундаментального вивчення й наукової популяризації історії української літератури XX ст., куди поживніше задля розуміння та простеження еволюції знаного науковця зазирнути в систему актуальних нових думок, зосереджених у посмертно виданій праці «Історія літератури описова й концептуальна (принципи відбору й оцінки художніх явищ)» (2004).

Дозволю собі зацитувати фрагмент, показовий для розуміння методологічного й фактографічного перепрочитання історії літератури, до якої впритул підійшов знаний дослідник уже на екзистенційній межі: «У світлі (точніше у тьмі) офіційних ідеологічних настанов про класовість, про розвиток по висхідній, про небачений розквіт української культури за часів соціалізму писалися історії та підручники, які нині не витримують критики з точки зору об'єктивності.

Хіба можна було зрозуміти творче життя України 20-х років без М. Хвильового, а першу половину XX віку без В. Винниченка? Хіба можна було не бачити (в найновіших історіях), як велика мова української нації живе лише в гарних книгах, тільки в середовищі небагатьох українських інтелігентів, зникаючи під навалюю зросійщення з усіх сфер буття, навіть із села, де запанувало введене практикою начальства дивовижне малоросійське “наречіє”? Ясна річ, і розуміли, і бачили. Та не всі інтелігенти (і я в тому числі) чинили послідовний опір державному офіціозу, хоча на ниві освіти не кривили душею, підтримуючи авторитет українського самобутнього Слова, нехтуючи міністерськими програмами, які дозволяли лише урізану правду про літературу. Однак широкий доступ викладачів до всіх джерел було вміло перекрито не тільки заборонами, а й матеріальними можливос-

тями. В науковій бібліотеці Одеського університету директриса в 1946 році власноручно спалила всі твори М. Хвильового, а також книги репресованих українських письменників. Я не знаю викладачів університетів і педагогічних інститутів, які могли б одержати для роботи зарубіжні видання, не кажучи вже про відрядження за межі країни для праці в архівах (та і в наші не можна було пробитися теж). А кому колишній секретар ЦК В. Маланчук за традицією Поштишева доручав стежити за викладанням літератури? Кафедрам суспільних дисциплін, на яких було і є чимало неуків або людей, далеких від нашої галузі знань. Я й досі не можу забути свого колегу, який, приїхавши з Києва, сказав мені, що В. Маланчук велів, аби письменника на букву “Си” не вивчали. Неважко обізнаному (мій наглядчач до таких не належав) здогадатися, що мовилось на високій нараді про мемуари Ю. Смолича, зокрема про скорочені цензурою спогади “ВАПЛІТЕ і Я”.

Тепер ситуація змінилася, “наглядчачі” до слухного часу поховалися, в історію повертаються забуті – навмисне! – імена і твори, всі вимагають правди. Причому – всієї.

А де вона, ота вся правда?

Скажімо, у відомому памфлеті В. Сосюри “Неокласикам” сказана вся правда про це угруповання митців чи частина, чи й крихітки немає? А в щойно надрукованому “Щоденнику (1924–1928)” неокласика Михайла Драй-Хмари (Слово і час. – 1990. – № 1), де мовиться про наївну дегенеративність, безпринципність, халтурність В. Сосюри?

На чьому боці правда – П. Тичини з віршем “Партія веде” чи М. Хвильового з повістю “Іван Іванович”, де показані процеси переродження в партії?

Хто мав рацію – О. Корнійчук у “Правді”, який доводить, що українець на всі болючі питання знаходить відповіді тільки у російського брата, чи Є. Плужник у комедії “Змова в Києві”, де висміяно російський шовінізм на Україні?

Підносити одні твори, замовчувати інші, як це було досі, означає грішити проти істини.

Принцип повноти правди має реалізуватися в багатотомній академічній історії української літератури. Це завдання з багатьма невідомими і на багато років. Добре було б, якби така історія передувала нашим новим підручникам, та ба...» [14, с. 531–532].

Ця, хоч і задовга, але показова з точки зору логіки гострих міркувань В. В. Фащенко цитата висвітлює, якою складною була зміна віх для всієї української інтелігенції та які емоції вирували в їхній мислительній сфері. Цей експресивний болючий крик душі відомого вченого, який відчув власну наукову й гуманітарну, як і національну, пограбованість «соціальними батьками», як писав Микола Куліш, цей гострий (за пафосом та стилістичними параметрами!) памфлет (а

не просто дискусійна стаття!) сповнений дилемами, спрямованими на пошук чесної, неупередженої істини про покручений зигзагоподібний шлях української культури у трагічному ХХ столітті.

Памфлет цілком у дусі публіцистики Миколи Хвильового!..

І чи немає в цих гірких словах образи за культ неучтва і відсутність прав людини на знання, якими обмежувала ідеологічно заангажована радянськими постулатами система освіти та культури, приховуючи правду за зовні привабливими гаслами про рівність, честь і щастя громадян країни рад?

Безперечно, щойно наведений пасаж чи не з останньої публікації маститого й авторитетного професора, цей екзерсис Василя Васильовича на прикінцевому етапі фізичного й духовного життя гостро актуальний і нині, коли помітним стає (чи не спеціально спровокований?!) занепад і збіднення гуманітаристики й філологічної науки зокрема.

Входження Василя Васильовича у світ філологічної науки було стрімким, цілеспрямованим і результативним, бо вже на ранній стадії становлення й формування власного почерку, манери літературознавчого дискурсу визначилися не тільки генеральні теми в його інтерпретаційній базі студіювання, а й склався прискорено інтенсивний темп їх розробки, удалий початок яким було закладено в кандидатській дисертації.

Саме перша кваліфікаційна робота (після університетської дипломної) «Новела Олеса Гончара», блискуче захищена 1958 р. за активної участі першого опонента – академіка М. Т. Рильського, означала, що це не тільки перемога молодого дослідника та його наукового керівника професора А. В. Недзвідського, долання ним одного зі щаблів до вершин науки, а й перехід до нової фази формування Одеської літературознавчої школи. Через те власний успіх аспіранта перетворився в подію, що була святом для всього філологічного факультету та класичного університету (до речі, єдиного в 1950-х роках на Півдні України), бо викликала широкий резонанс і зацікавлену присутність на захисті численних представників професорсько-викладацького, аспірантського кіл та студентського молодняка, який прагнув до розширення наукових горизонтів і набуття досвіду апробації власних творчих досягнень.

Цей, здавалося б, особистий старт майбутнього професора дав істотний поштовх до зміни наукових поколінь та переходу на вищий рівень студіювання україністики на південно-українських теренах, як і творчого її піднесення шістдесятих років – другого у ХХ ст. національно-духовного Відродження.

Тоді ж визначилися головні напрями дослідницької практики молодого вченого, яким він не зраджував упродовж життя та вивчення яких постійно вдосконалював, водночас поліпшуючи тактику й стратегію їхньої розробки.

Перша генеральна проблема – *буття жанру новели* в широкій шкалі історико-літературних і теоретико-контекстуальних особливостей у генологічній системі, як і аспектів логіки її розвитку на українському ґрунті тривалістю в ціле ХХ ст. Прикметою досліджень на цю тему є органічне поєднання мікроаналізу з макроаналізом, унаслідок чого автор монографій «Із студій про новелу» та «Новела і новелісти» досяг посутнього успіху і в панорамному вивченні літературного процесу крізь призму специфіки розвитку малих літературних форм, і в дослідженні письменницьких новацій, явлених у лаконічній жанровій моделі, в основі якої лежить композиційний принцип пуанту – принцип «сокола», або «куріпки» (за І. Качуровським), запозичений із новел Дж. Бокаччо, та принцип «черепахи» як поширений прийом сюжетобудови.

Пильно вдивляючись в авторські новелістичні модифікації, В. В. Фащенко настільки глибоко занурювався в семантику тексту, підтексту й надтексту, що, аналізуючи кожне слово, наділене зображальною й виражальною місіями, відкривав ширину й висоту художньої енергетики твору, до дна проникаючи в приховані смисли. І вмів демонструвати досконалість своїх аналітичних дій у конкретному вивченні текстової матерії не тільки в опублікованих працях, а й у своєрідних, умовно кажучи, лабораторних умовах, коли, наприклад, новела «Лан» улюбленого письменника Василя Стефаніка крок за кроком (точніше – за сув'яззю слів як логікою, доцільністю та вивіреністю художніх прийомів!) наочно розглядалася перед численними учасниками цього дійства в університетській конференц-залі, і вони зачаровано спостерігали за магією дослідницької майстерності. Характерно, що для почерку науковця В. В. Фащенко властивим було бережливе ставлення до цілісності художнього тексту, попри, здавалось би, необхідне його препарування на мікрочастинки, бо за ним ішло вміння досягати синтезу й органічних для системного аналізу висновків та узагальнень без будь-яких порушень внутрішньої природи досліджуваних творів, заснованої на теорії О. Потебні.

До актуального, вельми затребуваного (ще й широким колом письменників!) циклу новелістичних праць професора належить вивірена часом і разом із тим новітня літературознавча методика – типологічного зіставлення, доречно-прицільно використана В. В. Фащенко для студіювання нагальної проблеми вписаності української культури у європейський контекст, дослідження якої увінчалася оприлюдненням ексцерсисів компаративного характеру, котрі знайшли своє достойне місце в історії вітчизняної словесності. Доведений до вищого пілотажу порівняльний аналіз зразків різних літератур дав змогу науковцеві відкрити важливі, хоч і мало помітні з першого, по-

верхового погляду, закономірності й тонкощі розвитку письменства України на різних часових і просторових етапах її прямування, у багатоманітній амальгамі методів та стилів.

Досвід ученого, зосередженого на конкретній справі спеціального вивчення новелістики, починаючи з 1920-х рр. і впродовж ХХ в., переконливо доводить, що його дослідницька практика дозволила значно розширити горизонти спостережень і висновків, уникнувши обмеженості однією обраною (хай і дуже важливою!) проблемою.

Через те, фігурально виражаючись, новелістична приступка прислужилася Василеві Фащенко для порушення і розв'язання літературознавчих завдань, які зумовили вихід на питання мистецьких напрямів (методів) і стилю, що органічно виводилися зі спостережень над динамікою розвитку взятої для обсервації жанрової моделі. Це дало підстави для ґрунтовних суджень про взаємозв'язки та взаємовпливи жанру і стилю, жанру і творчого методу, які поставали у варіантах / інваріантах, у різній оптиці – конкретній / універсальній, у системному та ґрамотному (з погляду аргументованості й логіки) викладі думок.

Постійно підживлюючи й послідовно утримуючи творчий інтерес, знаному дослідникові новелістичного жанру і пов'язаних із ним низки актуальних питань стилю та методу вдавалося знаходити все нові й нові акценти в улюбленій проблематиці, при цьому аж ніяк не ставлячи остаточної крапки щодо вже осмисленого й відкритого, а прагнути зазирнути в перспективу. Цю природну властивість його таланту простежуємо й у посмертній публікації «Метаморфози в українській новелістиці ХХ в.», написаній лаконічно й густо – ніби за лекалами досліджуваної жанрової моделі. Тому на малій площі статті постала квінтесенція міркувань автора, по-перше, теоретичного плану: «Як сонет у поезії, новела в прозі є мірою згущення художньої енергії, яка концентрується на мінімальній площі. <...> Новелістична стислість – це наслідок зосереджуючої миті життя та особливих композиційно-стилістичних прийомів, які щільно сполучають образи, аби викликати швидкоплинний спалах думки, почуття, настрою, вичарувати цілокупне враження від душевного стану чи грані характеру дійової особи» [15, с. 463]. А по-друге, аргументовано на значному фактичному матеріалі досягнень багатьох знакових новелістів представлена типологія дивних метаморфоз, які пережила й переживає українська новела у ХХ ст.: неоромантична, імпресіоністична, неореалістична, експресіоністична, соцреалістичного типу («...адепти соцреалізму, залишивши дещо від неоромантизму, відкинули геть усе, що не вкладалося в надуману філософію оптимізму») [15, с. 465].

Вельми цікавою, пророчою і перспективною для наступних досліджень є Фащенкова характеристика різновиду постмодерної новелістики, яка демонструє величезну начитаність професора й уміння діагностувати народження й розвиток провідних тенденцій у літературному процесі новітньої доби: «Останнє десятиліття ХХ в. явило таку строкату, еклектичну картину в новелістиці, що потрібна певна відстань, аби у ній розібратися. Оскільки знято заборони – малі форми наповнилися не тільки новим вином, а й брудом. Справдилося пророцтво М. Хвильового: "...іде доба романтизму... Реалізм прийде, коли з робфаків вийдуть тисячі, натуралізм – коли конче запаскудимось життя". І це справді так. На світ впливнула натуралістична новела, яка в минулому не посідала значного місця. Тепер же вона розпросторила і своїми метастазами вражає інші стильові розгалуження. Замість душі докладно описуються нутроші, фізіологія погвалтувань, злягань, убивств і конань ("Льох" В. Медведя, "Роза Кнукельбаум" Ю. Винничука, "Заручник імперіалізму" Б. Жолдака, "Угода" О. Ульяненка і десятки інших опусів, де самотні жінки любляться з пилососами чи з колочими акаціями).

Поруч іде так звана химерна, фантазмагорійна мала проза з відьмами і відьмаками, домовиками і загадковими людьми підземель, з котами, що перетворюються на когутів, з тарганами і хробаками, із загадковими щезненнями персонажів і грізними голосами з того світу. Одним словом розгулявся "мертвецький Великдень", аби довести давно доведене песимістами, що життя страшне й абсурдне» [15, с. 466].

Друга літературознавча проблема – суцвіття прийомів характеротворення, спрямована на комплексне вивчення феномену героя як образу людини в художній літературі, поставлена на солідний теоретичний та історичний ґрунт, сформувала нові підходи до корінної і водночас традиційної (аж до нав'язливої застарілості) теми.

У розв'язанні цієї проблематики В. В. Фащенко пішов шляхом від індукції до дедукції, оглянувши широке коло способів творення повнокровного літературного характеру, що дало йому змогу відкрити самостійний науковий напрям. Це було своєрідне цікаве літературознавство: учений запалив серця і розум студентів, пошукувачів наукових ступенів, колег, багатьох дослідників, які взялися на конкретних творах простежувати функції таких складників характеротворення, як «звучаще» мовлення героя, різновиди й форми внутрішнього мовлення, прийоми позавербального спілкування (цебто мова жестів, рухів, постави фігури), роль і типологію літературного портрета тощо.

Підсумковими в цьому напрямі досліджень є статті «Українська характерологія», «Силует чи характер?» та «"Дерево" української художньої харак-

терології», розміщені в розділі «З рукописної спадщини В. Фащенка: задуми, плани, нотатки» книги «Слово про Василя Фащенка: продовження діалогу» [8, с. 389–397]. У названих працях зосереджено квінтесенцію розроблених дослідником типологій характерів за різними критеріями. Такий вигляд має одна з них, яка відкидає впроваджений за радянських часів категоричний поділ персонажів творів на позитивних і негативних та пропонує неперебутне підґрунтя для класифікації характерів: «...критерії *естетичні* – дійові особи митців прекрасні, потворні або плинні; *етичні* – добрі або лихі; *національні* – гідні свого роду і незрячі безбатченки; *релігійні* – діти Христа й антихристи.

У цій класифікації за моделями І. Нечуя-Левицького чи Д. Донцова, Ю. Липи чи М. Шлемкевича можна виявити сукупність рис характерів від благородних лицарів до нікчемних плаксіїв (література може виставити їх у довгих конфронтаційних шеренгах, у тому числі і як одверті полеміки між митцями, що теж є національними характерами, наприклад, В. Сосюра і Є. Маланюк).

І все ж найдоцільнішою, на мій погляд, для майбутніх дослідників може бути структура "дерева" як модель типології» [8, с. 393].

Прикметно, що дослідник у пік своєї наукової компетентності та, з іншого боку, зовнішньої розбурханості, вирування хаотичних тенденцій в українському (і європейському) суспільному й культурному житті на межі ХХ і ХХІ ст. підкорив тактичні прийоми критика стратегічним відкриттям літературознавця з його природним прагненням до систематизації знань на короткій відстані від обсервованого об'єкта аналізу. І це переконливо доводить, що в особі В. В. Фащенка гармонійно співіснували критик і «чистий» науковець, що дало гарні плоди як у його власному способі жити (*modus' i vivendi*), так і в заснуванні та процвітанні ним створеної літературознавчої школи.

Третя проблема тісно пов'язана з питаннями характеротворення, адже в ній присутню роль відіграє темарій, присвячений аспектам *художнього психологізму*. У цьому напрямі літературознавчих студій професора мала місце, по-перше, співпраця із психологією як суміжною наукою, а по-друге – з одеськими науковцями, які інтенсивно займалися актуальною проблематикою психологізму, зокрема з працями відомого вченого-русиста Арнольда Олексійовича Слюсаря.

У цій сфері знань праці В. В. Фащенка («Художня правда як суперечність», «Правда в житті і літературі», «Південноукраїнський дух у літературі»), як завжди, виявилися на висоті. Недарма питання психологізму в літературі обговорювалися і в листуванні з такими письменниками та науковцями, як

О. Гончар, С. Журахович, Л. Новиченко, І. Чендей, М. Наєнко, В. Мельник. Та спеціальне вивчення специфіки трактування функцій психологічного аналізу професором вартує окремої літературознавчої студії, зокрема з погляду аспекту традиції та новаторства, адже ця проблема, як і попередні, про які йшлося вище, активно продовжує розроблятися не тільки вихідцями з його наукової школи.

Чимало учнів В. В. Фащенко своїми літературознавчими студіями підтвердили життєздатність ідей, продукованих і системно розроблених у працях Учителя. Та коло інтерпретацій його наукових здобутків не обмежується лише доробками вихідців з Одеського національного університету, котрі отримали могутній заряд духовної енергії під керівництвом знаного дослідника. У статті «Фащенко і фащенківське для ХХІ сторіччя» не випадково йдеться про низку свідчень присутності вченого в літературному процесі та педагогічній практиці ХХІ ст., зокрема про питома використання його постулату про те, що першорядним у процесі вивчення змісту твору є «етос; плюс-мінус художня майстерність письменника» [10, с. 527–528]. Фащенківський початок своєрідно відлунує в публікаціях таких відомих дослідників, як В'ячеслав Брюховецький, Володимир Брюгген, Борис Дерев'янка, Віталій Дончик, Микола Жулинський, Анатолій Колісниченко, Леонід Новиченко, Михайло Слабошпицький, Валентина Соболев, Оксана Шупта-В'язовська та ін.

На окрему увагу заслуговують вірші та присвяти В. В. Фащенко, як наприклад, М. Стрельбицького «Школа переписувань : вірші, цикли» [12]. Підкреслюючи таку рису характеру Вчителя, як антивідчуження, поет присвятив Василеві Васильовичу своєрідний «сентиментальний», за його власним означенням, сонет:

*Людина згадками... зникає?
Людина темою стає.
Отож, про неї пам'ять є,
яка... щось якось пам'ятає.*

*Така ще істина гірка є:
Учитель учнями не є,
він їм себе передає,
себе ж то й перевитрачає.*

*Ті учні, хоч його печать,
не так натхненно учнів вчать,
то й більшає у світі скверни;
плодюче людство не встига*

*за вчителями, смог-тайга,
убивчі віртуальні терни.
Куди ти, людство, кумельга? [11, с. 458].*

Безперечно, наукова продукція професора В. В. Фащенко, створена впродовж довгого творчого життя, зокрема й на його прикінцевому етапі, гостро актуальна й нині, коли відбуваються занепад (чи не спровокований?) і збіднення гуманітаристики й філологічної науки.

Щоб підтвердити це, зішлюся на слова Ліни Костенко з її лекції «Гуманітарна аура нації, або Дефект головного дзеркала» про те, що «мистецтво і наука дарують безсмертя»: в унісон із цими думками Василь Фащенко і як талановитий учений, і як людина вибудовував свій *modus vivendi*.

До наукової діяльності професора Одеського національного університету імені І. І. Мечникова добре прикладаються і слова поезії Ліни Костенко:

*При майстрах якось легше. Вони – як Атланти
Держать небо на плечах. Тому і є висота.*

Сподіваюся, що ми цю висоту і легкість дихання, натхненні Василем Васильовичем Фащенко, відчуватимемо й надалі.

Література

1. Восленский М. Номенклатура. Господствующий класс Советского Союза // М. Восленский. – Лондон, 1985.
2. Історія кафедри української літератури Одеського національного університету імені І. І. Мечникова: персоналії і факти : у 2 т. – Одеса : Вид-во ОНУ, 2018. – Т. 1 : Біобібліографічний покажчик. – С. 474–521.
3. Мельник В. Добра іронія долі (До 65-річчя від дня народження М. П. Стрельбицького) / Віктор Мельник. – Вінниця : ТОВ Консоль, 2013. – 201 с.
4. Панченко В. Одеський характерник професора Фащенко / В. Панченко. – Черкаси – Одеса : Видавець Олександр Третяков, 2019. – 180 с.
5. Полтавчук В. Біобібліографічний покажчик праць професора Фащенко В. В. / В. Г. Полтавчук, М. М. Фащенко. – Одеса : Чорномор'я, 2004. – 67 с.
6. Саєнко В. Науковий світ професора В. В. Фащенко в контексті українського літературознавства 2-ої половини ХХ віку / В. Саєнко // Слово про Василя Фащенко: продовження діалогу. – Одеса : Чорномор'я, 2018. – С. 574–585.
7. Саєнко В. Наукові здобутки професора Фащенко В. В. у контексті україністики межі тисячоліть / В. Саєнко // Історико-літературний журнал. – 2007. – № 7. – С. 6–15.
8. Слово про Василя Фащенко: продовження діалогу / упоряд. : Фащенко Марія, Машарова Ярослава. – Одеса : Чорномор'я, 2018. – 600 с.
9. Стрельбицький М. Для чого ми пишемо критику / М. Стрельбицький // Вітчизна. – 1980. – № 8. – С. 162–172.
10. Стрельбицький М. Фащенко і Фащенківське для ХХІ сторіччя / М. Стрельбицький // Слово про Василя Фащенко: продовження діалогу. – Одеса : Чорномор'я, 2018. – С. 586–590.

Valentyna Sayenko

SCIENTIFIC ACTIVITIES AS MODUS VIVENDI
OF PROFESSOR V. V. FASHCHENKO

The aim of the work is to comprehend scientific achievements of professor V. V. Fashchenko, Shevchenko award winner, in the development of Ukrainian studies as a special branch of modern literature studies. The foundations of the research are represented by the idea of the importance of thought-speculation, or 'philosophy of action' (M. Bakhtin).

Creativity and full attention to the history of pieces of writing under analysis and their authors constitute the essence of the Professor's scientific world, who was gifted from God with clear mind, insightfulness in the secret world of things and "slovopyvstvo" ("wordsdinking"), in his own words, that he expressed during the celebration of his 70th birthday (January, 5th, 1999), when the joy of being united with everybody who valued his words combined with the sadness of summarizing his life. Very organized and methodical, Vasyl' Fashchenko knew how to value the order in himself and raised it in his students, teaching them to be like a stretched string, on which a harmonic melody, full of meaning, will sure to play and be transmitted to others.

Key words: *personalized history of science, Odessa literary school, scientific creativity as a way of life, V.V. Fashchenko.*

Надійшла до редакції 12.11.2019 р.

11. Стрельбицький М. Чому «Цикл сонети й си-луети. Велика галерея» я присвятив пам'яті В. В. Фа-щенка (спроба авторського самопізнання в жанрі) / М. Стрельбицький // Історико-літературний журнал. – 2010. – № 17. – С. 456–459.

12. Стрельбицький М. Школа перепитувань : вірші, цикли : [присвята В. В. Фащенко] / М. П. Стрельбицький. – Вінниця : Держ. картогр. фабрика, 2009. – 320 с.

13. Фащенко В. В. Виступ на Вченій раді філо-логічного факультету 5 січня 1999 р. / В. В. Фащенко // Слово про Василя Фащенко: продовження діалогу. – Одеса : Чорномор'я, 2018. – С. 35–36.

14. Фащенко В. В. Історія літератури описова й концептуальна (Принципи відбору й оцінки художніх явищ) / В. В. Фащенко // Історія кафедри української літератури Одеського національного університету імені І. І. Мечникова: персоналії і факти : у 2 т. – Одеса : Вид-во ОНУ, 2018. – Т. 2 : Антологія. – С. 530–536.

15. Фащенко В. В. Метаморфози в українській новелістиці ХХ в. / В. В. Фащенко // Слово про Ва-силя Фащенко: продовження діалогу. – Одеса : Чор-номор'я, 2018. – С. 463–467.

16. Фащенко В. В. Митець і влада / В. В. Фащенко // Кур'єр Кривбасу. – 1996. – № 57–58. – С. 31–38.

17. Фащенко В. В. Про діалогічне дослідження літе-ратури / В. В. Фащенко // Слово про Василя Фащенко: про-довження діалогу. – Одеса : Чорномор'я, 2018. – С. 456–463.

18. Фащенко В. В. Я не пишу, а думаю / В. В. Фа-щенко // Літературна Україна. – 1999. – 7 січн.

УДК 821.161.2.09Гончаренко-94

Оксана Силка, Сергій Береговий

ФРОНТОВІ ДОРОГИ ПОЕТА ІВАНА ГОНЧАРЕНКА: КИЇВ – ОДЕСА – СЕВАСТОПОЛЬ (НА МАТЕРІАЛІ РОДИННОГО АРХІВУ)

У статті висвітлено життєвий шлях та сха-рактеризовано перші літературні здобутки україн-ського радянського поета Івана Івановича Гончаренка (1908–1988). Особливу увагу звернено на період 1941–1942 рр. – участь письменника у військо-вих діях Другої світової війни, зокрема в обороні Одеси й Севастополя. Відзначено, що життєвий і творчий досвід І. Гончаренка є цінним сегментом у вивченні історії спеціального загону українських письменників-фронтовиків. Розвідку написано на ос-нові приватних документів І. Гончаренка (спогадів, епістолярію, маргіналій), що зберігаються в родин-ному архіві його нащадків, передусім кандидата іс-торичних наук, доцента С. І. Берегового. Детально

проаналізовано мотиви воєнних подій та військових дій у творчому доробку поета.

Ключові слова: *українська радянська літера-тура, поезія часів Другої світової війни, письмен-ники-фронтовики, архів письменника, Іван Іванович Гончаренко.*

Перемогу над фашизмом у Другій світовій війні Україна відзначає щороку разом з іншими на-родами світу. Такі скорботні дні спонукають нас пильно вдивлятися в далеке минуле, уроки якого карбовані не лише на скрижалях монументів, але й у пам'яті кожної родини. Актуальність дослідження рукописної та епістолярної спадщини безпосеред-

© О. Силка, С. Береговий, 2019